

**ЕМОЦІЙНІ ТА ЕТНОСПЕЦИФІЧНІ КОНФЛІКТОГЕННІ ФАКТОРИ
В ПОБУТОВОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДІАЛОЗІ
(на матеріалі новели А. Кодзяса "Ягуар")**

*Переписьотчикова Світлана Євгеніївна,
канд. філол. наук*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядається конфліктна комунікативна взаємодія персонажів новели А. Кодзяса "Ягуар", аналізуються причини комунікативної невдачі та роль емоційних та етноспецифічних факторів у регулюванні мовленнєвої поведінки комунікантів.

Ключові слова: конфліктна комунікативна взаємодія, комуніканти, комунікативна невдача, емоційні та етноспецифічні конфліктогенні фактори.

В останніх працях із комунікативної лінгвістики увагу дослідників зосереджено на виявленні стратегій та тактик комунікативної поведінки комунікантів загалом [Иссерс 2002, Белова 2004, Корольова 2008 та ін.] та у професійному спілкуванні [Яшенкова 2003], зокрема, в межах конфліктного діалогу [Третьякова 2000, Кудоярова 2008 та ін.]. Актуальність нашого дослідження зумовлено потребою подальшого глибшого дослідження функціонування мови в дії з метою виявлення етноспецифічних конфліктогенних факторів, урахування яких у міжнаціональному спілкуванні важливе для запобігання комунікативних невдач та уникнення конфліктних ситуацій. Завданням цієї праці є аналіз діалогу з новели грецького письменника А. Кодзяса "Ягуар" з метою визначення лінгвопрагматичних особливостей комунікативної взаємодії мовців в умовах небажаного спілкування та причин описаної комунікативної невдачі з метою обґрунтування виділення особливого етноспецифічного конфліктогенного фактора. Також це дослідження є першою спробою аналізу лінгвопрагматичних особливостей грецького побутового мовлення.

У новелі "Ягуар" маємо персоніфікованого оповідача-персонажа, жінку на ім'я Димітра, яка розповідає про приїзд з Америки Фільйо, дружини свого брата, для вирішення питань, пов'язаних зі спадком. Брат оповідачки брав участь у русі опору під час німецької окупації, потім став партизаном та членом народної армії визволення, був захоплений у полон та страчений на Великдень 1948 року. Фільйо, незадовго до страти чоловіка, вагітна, їде до Америки, взявши шлюб з американським підданним. Димітра як член руху опору була засуджена до довічного ув'язнення, але згодом звільнена під амністію. Мати Димітри, помираючи, відписує все майно їй, довідавшись про що, Фільйо подає позов, щоб відсудити частину спадку, який за законом має бути поділений між сестрою та братом порівну. Димітра, щоб уникнути судового розгляду, намагається вмовити Фільйо підписати підготовлені заздалегідь папери, згідно з якими та дарує Димітрі частку спадку свого чоловіка.

Отже, текст новели – це один великий діалог між Димітрою та Фільйо за участі в ньому чоловіка Димітри тривалістю близько 12 годин від моменту прибуття Фільйо до Афін. При цьому характер інтерактивності, комунікативної взаємодії Димітри та Фільйо вказує на комунікативний дисбаланс, який призводить до конфлікту через неузгодженість намірів комунікантів [Селіванова 2006, 241]. Димітра, попри всі свої намагання досягти комунікативної мети – отримати підпис Фільйо, зазнає

невдачі, причини якої ми можемо визначити завдяки доступу до думок героїні через її внутрішнє мовлення, яке супроводжує оповідь разом з репліками персонажів.

Основними складниками розглядуваної комунікативної ситуації є пов'язані родинними вузами комуніканти, які, проте, ненавидять одне одного. При цьому ненависть Фільйо виражається в її замкненості, небажанні спілкуватися й підтверджується словами про те, що вона зареклася повертатися на батьківщину. В уявленні ж Димітри вона є шльондрою *πλαγγόνα, βρώμα, παλιοβρώμα*, негідною її брата – героя визвольної війни, якому була потрібна лише сексуальна розрядка і який одружився з нею через її вагітність. Саме така характеристика обличчя Фільйо-комунікантки, активізована у свідомості Димітри, говорить на користь її переконання в тому, що Фільйо не гідна спадку її брата, і заважає їй почути та усвідомити іншу невідому їй істинну правду про Фільйо та свого брата. Свого ж чоловіка Димітра вважає негідним її як жінки.

Саме таке негативне ставлення до учасників спілкування, упередженість Димітри, ми вважаємо однією з причин, що призвела до комунікативного конфлікту. Димітра від самого початку була налаштована як вища за них, краща. На жаль, обставини такі, що вона для того, щоб закрити справу до судового розгляду, заради дітей та репутації в очах суспільства змушена вдавати з себе добру співчутливу жінку, яка розуміє, як важко Фільйо. Зрозуміло, що Димітра не говорить Фільйо та чоловікові всього, що про них думає. Вона стримує себе, не вимовляє вголос щось, що може принизити обличчя Фільйо як партнера по комунікації, зашкодивши досягненню її комунікативної мети (напр.: *Πατίκωσα τα χείλια για να μην ξεφωνίσω: Όλα πληρώνονται, Φιλιώ, και όπως στρώσεις θα κοιμηθείς, πληρώνονται! – Я стисла губи, щоб не прокричати: Все має свою ціну, Фільйо, як стелитимеш, так і спатимеш, завжди!* (текст подано в авторському перекладі) [Κοτζιάς 1987, 18], *Χλωμιάζοντας ζούπηξε στα δάχτυλά της το μαντίλι, σφουγγίζει τα μάτια της – μα είναι στεγνά, υποκρίτρια! παραλίγο θα ξεφώνιζα. – Сполотнівши, вона зібгала в руках хустинку, витирає очі – та ж ні сльозини, лицемірко! ледь не закричала я.* [Κοτζιάς 1987, 44]), чи принизити її власне обличчя (Димітра не вступає у сварку з чоловіком у присутності Фільйо, щоб не виказати своєї зневаги, та найголовніше, щоб не показати своє найслабше місце, особисту драму, невдале подружнє життя [Κοτζιάς 1987, 88]: *Με πολλή προσπάθεια συγκρατούμαι μήπως ξεχειλίσει και φανερωθεί η καταφρόνια μου, τον (ο Ηλίας) επαναφέρω στην τάξη υπομονετικά: "Μην επεμβαίνεις όταν εγώ συζητώ!"*. – Ледь стримуючи себе, щоб не зронити ані краплі зневаги, я терпляче ставлю його (чоловіка) на місце: "Не втручайся, коли я говорю!" [Κοτζιάς 1987, 87]).

Протягом усього спілкування з Фільйо у свідомості Димітри триває напружена боротьба між її ненавистю, відразою до Фільйо, яка так раптово поїхала, покинувши свекруху в тяжкому стані через страту сина та вирок про довічне ув'язнення Димітри, а тепер приїхала і вимагає частку спадку, і усвідомленням того, що розв'язати ситуацію потрібно мирно, сімейно. Ускладнюється ситуація ще й тим, що Фільйо упродовж перших годин спілкування розгублена під впливом спогадів, що її заповнили, говорить мало, уривками, кидаючи фрази, які Димітра не може співвіднести з теперішнім, а найголовніше з минулим. Комуніканти, хоч і промовляють свої репліки, проте, не вступають у результативний діалог, оскільки не чують одне одного, при цьому семантичні стрибки при переході від репліки адресанта до репліки адресата

виказують принципову різновекторність їхніх установок у діалозі. Так, маємо "...Γιατί ανοίγεις το ντουλάπι, τι γυρεύεις;" "Δεν έχω κλείσει μάτι..." – "Навіщо ти відкриваєш шафу, що ти шукаєш?" "Я дуже стомилася..." [Κοτζιάς 1987, 38] або ...έχεις δύο κόρες, Δήμητρα! Και ούτε καν προσέχει που μάλλιασε η γλώσσα μου να της αναλώω ότι είναι ντροπή...ντροπή! – ...Димітро, у тебе дві доньки! А вона зовсім не зважає на те, що я вже втопилася пояснювати їй, який це сором, ... сором! [Κοτζιάς 1987, 14].

Димітра, проте, сподівається налагодити "нормальний" хід спілкування: Τώρα θα με ρωτήσει τι εννοώ...; Κι εγώ θα παραμερίσω κάθε δισταγμό, θα της μιλήσω ευθέως να της ξαλαφρώσω το μυαλό και την καρδιά από την κατάρρα που αδικосέρνει μία ζωή. – Зараз вона запитає мене, що я маю на увазі... І я, відкинувши всі сумніви, говоритиму прямо, щоб звільнити душу та розум від прокляття, яке все життя несправедливо тяжіє над нею, [Κοτζιάς 1987, 71], Θα σου πώ – Я розкажу тобі, як ...[Κοτζιάς 1987, 72] тощо. Вона намагається зробити все можливе для забезпечення сприятливих фізичних умов перебігу комунікативної ситуації. Так, Димітра весь час запрошує Фільйо до столу, а та відмовляється, а також хвилюється, щоб Фільйо не змерзла (одним з яскравих об'єктів, що "мандрує" від персонажа до персонажа, є червоне манто Фільйо). Димітра навіть радіє зливі, яка має змусити Фільйо залишитися в домі, а значить дозволить їй довести діалог до потрібного їй фіналу: Κρυφοχαμογελώ: με την νεροπόντη αδύνατον να φύγει – θα μου υπογράψει απόψε το χαρτί...! – Я потай посміхаюся: у таку зливу вона не зможе поїхати – вона підпише мені папери сьогодні [Κοτζιάς 1987, 81]. І зрештою інтонація спілкування з боку Димітри, яка тут виступає в ролі прохачки, відповідна: την καθησυχάζω – я заспокоюю її [Κοτζιάς 1987, 23], Τον θυμάται τον Ηλία: τη σκουντώ μ' ένα όμορφο χαμόγελο. – Вона пам'ятає Іліаса? осліплюю я її чарівною посмішкою [Κοτζιάς 1987, 15].

Важливим для розуміння комунікативної ситуації є також емоційний фактор. Відомо, що емоції не дозволяють індивіду контролювати свою поведінку, в тому числі й мовленнєву, що виражається у вживанні вигуків, інвективних лексичних одиниць, у перериванні партнера по комунікації, навіть у відмові спілкуватися тощо [Кудоярова 2008, 54]. Усі дійові особи новели перебувають у складному психологічному стані. Фільйо приїхала у рідні батьківські місця, де не була 10 років, а тут все так змінилося, до того ж перебування в будинку, де вона жила зі своїм чоловіком, викликало в неї багато спогадів, зрештою вона просто стомлена важким довгим перельотом. Димітра теж утомлена після складного дня і спантеличена тим, що не вдається налагодити нормальне спілкування. Не дивно, що більша частина тексту новели – це внутрішнє мовлення Димітри, її внутрішні відповіді-реакції на поведінку Фільйо та чоловіка, на ситуацію в цілому як звична реакція людського організму на стрес. І хоча ми не чуємо внутрішнього мовлення Фільйо, її тихе уривчасте говоріння, означає, що вона теж певним чином реагує на події довкола себе, але поки не розкриває свого сприйняття вголос. При цьому і Димітра, і Фільйо поступово починають втрачати контроль над собою, як це буває у стані фізичного виснаження та емоційного напруження. У випадку Фільйо маємо односкладові звинувачення, які вона час від часу викрикує, звертаючись до Димітри (на кшталт: Πανάθεμά σε, Δήμητρα! Ο φονιάς! – Будь проклята, Димітро! Вбивця! [Κοτζιάς 1987, 75]). А от Димітра іноді перестає контролювати свої думки (наприклад: "Αστράφτει", ψιθύρισα – ή το σκέφτηκα; – "Блискавка", прошепотіла я – чи то подумала? [Κοτζιάς 1987, 65] тощо).

У моменти найбільшого емоційного збудження людська свідомість не справляється з перенавантаженням і внутрішнє мовлення переходить в неусвідомлене говоріння, при цьому мозок активізує захист у вигляді так званого "потoku свідомості". Піком такого емоційного збудження для Димітри стає момент, коли її чоловік, відмовляючи Фільйо підписувати та навіть читати документи, говорить про те, що мати при смерті відкликала свій підпис на заповіті, дізнавшись про існування онука. Димітра була просто ошелешена такою заявою, земля зникла з-під її ніг, так, неначе хтось відрубав їх сокирою і вона заплакала, вона, яка навіть у в'язниці під час катувань ніколи не плакала: чоловік зрадив її, гадина, викинув дітей на вулицю з її батьківського дому, а сам навіть прикраси дружині ніколи не купив, а ця покинула чоловіка і поїхала зі своїм американським коханцем; її брат був героєм, ця була потрібна йому лише для задоволення його сексуальних потреб; а дитина, хто її бачив, чи вона існує, вона не вірила документам, вона хотіла побачити живу дитину, чому ця її не привезла, якби хлопчик існував, вона привезла б його, ні, *έχει про πολλού πεθάνει ο Λαοκράτης, έχει – ποιός ουρλιάζει; τι; "Για να μην τον σκοτώσεις, φόνισσα! Γι' αυτό δεν έφερα τον Αη!" ουρλιάζει η πατσαβούρα και σκύβει πάνω μου έξαλλη – θα με πνίξει! Ο άντρας μου, φίδι κολοβά, την έχει αγκαλιάσει, την παλεύει. – Лаократ уже давно помер, уже – хто це волає? що? "Аби ти не порішила його, вбивця! Тому я не привезла Лі!" – несамовито волає ганчірка, схилившись наді мною – та ж вона задушить мене! А мій чоловік, гадина, обійняв її і намагається стримати* [Κοτζιάς 1987, 93].

Як бачимо, у момент афекту соціальні норми поведінки та відомі максими успішної комунікації, якими людина, зазвичай, керується, часто на підсвідомому рівні, не спрацьовують, і ми чуємо справжні не завуальовані думки людини, її внутрішнє мовлення переходить у говоріння. І це стається з оповідачкою, у якої навіть кати не могли свого часу вибити свідчення, яка завжди вирізнялася холоднокрівністю, обережністю в таких питаннях, *πώς μου συνέβη εμένα, πώς ξεστόμισα ασυναίσθητα μέσα στην αγανάχτησή μου...; Εγώ αυτά τα λεπτά ζητήματα τα ψυχολογώ βαθιά, τα ψιλοκοσκινίζω δυο και τρεις φορές πρωτού ανοίξω το στομα μου, έτσι διδάσκω και τους μαθητάς στο φροντιστήριο: δύο και τρεις φορές πρωτού ν' ανοίξετε το στόμα σας – δεν το συλλαμβάνω πώς ... εγώ νόμιζα ότι τα λέω ενδιαθέτως κι έβγαζα το άχτι μου για την προδοσία του– як таке сталося зі мною, як я несвідомо проговорилася в гніві...? У таких делікатних питаннях я все переживаю глибоко в душі, я двічі-тричі все обдумую, просію, немов крізь мілке сито, свої думки перш, ніж відкрити рота, і учнів так навчаю: двічі-тричі, перш, ніж відкриєте рота – не можу збагнути, як... я ж думала, я говорю мовчки, про себе, і тому дозволила собі гніватися через його зраду, випустила свою лють... [Κοτζιάς 1987, 93].*

Така, за словами героїні, необачність, у її важливій розмові небажана. До того ж вона не була впевнена, що проходила лише щодо хлопчика, її непокоїло, що Фільйо почула всі її думки, а це могло звести нанівець усі попередні зусилля. Відповідно надалі Димітра вирішує взяти себе в руки і заради досягнення своєї мети вести діалог максимально дипломатично. І вона *προσπαθεί, όσο πιο απλά..., παρα τον πόνο της ψυχής – намагається, якомога простіше..., незважаючи на біль душі* [Κοτζιάς 1987, 98], стримуючи свої емоції. І їй це вдається настільки, що її свідомість абсолютно спокійно, навіть байдуже реагує на звинувачення брата у вбивстві. Вона контролює і свої

емоції, і свій голос: *η φωνή μου ήρεμη, η φωνή μου αποφασιστική, σιγανή και ήρεμη – мій голос спокійний, мій голос рішучий, тихий та спокійний* [Κοτζιάς 1987, 101]. Вона вирішує, що це сама Фільйо вбила людину, але прикривається братом, бо у них в Америці всі вбивці [Κοτζιάς 1987, 73], до того ж вона, за переконанням Димітри, уживає наркотики і перебуває в стані сильного потрясіння. Більше того Димітра упевнена, що правда на її боці і що, переконавши Фільйо в тому, що вона помиляється, Димітра досягне й своєї основної комунікативної мети: *Αλλά εγώ δεν έχω λόγο να σουρλιάζω. Από τη στιγμή που συνέλαβα πώς συνέβησαν τα πράγματα είμαι απολύτως ψύχραιμη, μπορώ να πω συγκαταβατική απέναντί της – είναι η παράκρουσή της κατάφωρη. Κι εγώ παραθέτω επιχειρήματα τετράγωνα, ατρανταχτά – δε σπούδασα ματαίως τα μαθηματικά. Τη δυστυχή τρελή την έχω φέρει σε αδιέξοδο, πεδουκλωμένη σε αντιφάσεις, ασχέτως που δεν ομολογεί πώς το χαφίε τον σκότωσε αυτή, και καλά του έκανες! Τη διαβεβαίω με θέρμη χαμηλόφωνα, ...– Але у мене немає причин горлати. Відтоді, як я збазнула, що сталося, я абсолютно холоднокровна, можна навіть сказати поблажлива – у неї явний приступ. А я наводжу аргументи неспростовні, точні – я ж математику недаремно вивчала. Нещасну божевільну я загнала в глухий кут, її терзають протиріччя, незважаючи на те, що вона не зізнається, що сама вбила зрадника, та й молодець, що вбила! Я стиха щиросердо переконую її...* [Κοτζιάς 1987, 102]. Як віддзеркалення такої "холоднокровності" Димітри, Фільйо у цей момент, намагаючись донести до Димітри іншу правду і розуміючи, що не може пробити її заідеологізовані переконання та самовпевненість, *χτυπιέται – аж труситься, побивається*. І наступну частину розмови сама Димітра порівнює з допитом.

Тут варто повернутися до сказаного вище про чоловіка Димітри, героя-комуніста часів німецької окупації та партизана часів громадянської війни в Греції, коли країна буквально поділилася навпіл: на тих, хто підтримував партизан і прихід до влади незаконного уряду, сформованого на базі Комуністичної партії, та тих, хто виступав за відновлення влади законного уряду Греції, який під час Другої світової опинився в евакуації в Єгипті. Такий поділ простору на "своїх" та "чужих" у творі виражено через протистояння Димітри, щиросердої комуністки, яка й досі говорить штампами програми партії і практично ідеалізує свого брата та цей рух [Κακαβουλία 2003, 75], та Фільйо, яка знає іншу сторону діяльності партії, зокрема, знає про вказівки з центрального комітету вбити по одному зраднику на район. При цьому чоловік Димітри, теж послідовник цього руху, виступає своєрідним "прокурором", який впевнений у неправоті партії, але не має прямих доказів. Димітра ж, немов сталаєва, не зриваючись на крик та не ведучись на істеріку Фільйо, намагається довести їй, що саме вона вбивця і, як вона вважає, успішно робить це; "контрольним пострілом" Димітри є таке запитання: *Εφόσον και οι δύο μασκαράδες ξεμασκαρευτήκανε, μπορώ με καλοσύνη να καταφέρω χαμηλόφωνα τη χαριστική βολή: "Ποιόν μαυροφόρεσες, Φιλιά, όταν μπήκες νιόπαντρη στο σπίτι μας;" – І оскільки обидва негідники показали своє справжнє обличчя, тепер я можу люб'язно зробити тихий контрольний постріл: "А коли ти прийшла в наш дім, вдягнена в чорну весільну сукню, кого саме ти оплакувала?"* [Κοτζιάς 1987, 112].

У тексті постійно вказується на те, що персонажі розмовляють тихо, щоб не розбудити дітей. У запалі суперечки, як правило, ніщо не може стримати мовців, змусити їх

говорити тихо. Той факт, що вони контролювали гучність свого голосу, принаймні Димітра та її чоловік, свідчить-таки про їхнє усвідомлене та цілеспрямоване опанування своїми емоціями. А значить Димітра слідувала своїй тактиці зберігати спокій, щоб мати змогу чітко аргументувати свою позицію, що в ситуації зі збудженою Фільйо працювало на її користь, дозволяло їй скеровувати діалог у потрібному їй руслі.

Димітрі, проте, не вдається на разі переконати Фільйо підписати папери. Більше того, комунікативну невдачу Димітри можна вважати успіхом комунікантки Фільйо. Документи не підписано і зрозуміло, що не будуть підписані, конфлікт не вичепано, але найголовніше те, що було зруйновано чіткі установки Димітри. Вона починає сумніватися. Вона запитує в чоловіка, чи вірить він, що Фільйо невинна, але чоловік уникає прямої відповіді, більше того, навіть у його очах вона не може прочитати відповіді. І саме така невизначеність доводить Димітру до відчаю, вона опиняється на межі нервово зриву. Останні рядки твору – внутрішній монолог Димітри у вигляді потоку свідомості як результат нагальної потреби "проговорити" проблему, обдумати її. Дві основні тези монологу: *δεν ήταν φονιάς!... θα τρελαθώ!... δηλαδή, τι να κάνω εγώ; Να τη σκοτώσω;... – він не вбивця!... я збожеволію!.. то що ж мені робити? Вбити її?* [Κοτζιάς 1987, 120].

Отже, у намаганні переконати адресата виконати певну дію шляхом активізації мовних і позамовних ресурсів, адресант зазнає комунікативної невдачі, що зумовлено як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. Конфліктогенними факторами, зокрема, виявляються установка на обличчя адресата, сформована на основі недостатньої обізнаності у фактичній об'єктивній дійсності, у зв'язку з чим вважаємо можливим виділення такого етноспецифічного конфліктогенного фактора як ідеологічна упередженість, в нашому випадку пов'язана з подіями часів громадянської війни, а також когнітивний дисонанс внаслідок психологічної напруги, зумовленої стосунками між комунікантами. Проте, для виявлення повного набору конфліктогенних факторів у цій конкретній комунікативній взаємодії вважаємо необхідним детальніший аналіз новели із визначенням комунікативних стратегій та тактик, застосовуваних мовцями, що в подальшому слугуватиме матеріалом для розробки питань лінгвопрагматики загалом і в новогрецькій мові зокрема.

В статье рассматривается конфликтное коммуникативное взаимодействие персонажей новеллы А. Кодзяса "Ягуар", анализируются причины коммуникативной неудачи и роль эмоциональных и этноспецифических факторов в регулировании речевого поведения коммуникантов.

Ключевые слова: конфликтное коммуникативное взаимодействие, коммуниканты, коммуникативная неудача, эмоциональные и этноспецифические конфликтогенные факторы.

The article observes conflict communicative interaction of the personages of the A. Kodzias's short story "Jaguar", analyses causes of the communicative failure and the role of emotive and ethnospecific factors in regulation of speech behavior of the communicants.

Key words: conflict communicative interaction, communicants, communicative failure, emotive and ethnospecific conflict-causing factors.

Література:

1. Бєлова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики / А.Д. Бєлова // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2004. – С. 11–16.

2. *Иссерс О.С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 284 с.
3. *Корольова А.В.* Стратегії і тактики комунікативної поведінки учасників спілкування в ситуаціях конфлікту / А.В. Корольова // *Studia Linguistica*: Зб. наук. пр. – Вип. 1. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2008. – С. 49–54.
4. *Кудоярова О.В.* Емоційні тактики у конфліктному професійному спілкуванні англомовних медиків / О.В. Кудоярова // *Вісник СумДУ. Серія "Філологія"*. – №1. – Суми, 2008. – С. 52–57.
5. *Селіванова О.О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. *Третьякова В.С.* Конфликт глазами лингвиста / В.С. Третьякова // *Юрислингвистика-2: русский язык в его естественном и юридическом бытии*. – Барнаул, 2000. – С. 127–140.
7. *Яшенкова О.В.* Стратегії і тактики мовленнєвого спілкування у діловій сфері / О.В. Яшенкова // *Мовні і концептуальні картини світу*. – 2003. – №9. – С. 360–367.
8. *Κακαβούλια Μ.* Πέρα από τον εσωτερικό μονόλογο. Η πολιτική της γλώσσας στο μυθιστόρημα του Αλέξανδρου Κοτζιά: Η περίπτωση του Ιαγουάρου / Μ. Κακαβούλια // *Κακαβούλια Μ. Μελέτες για τον αφηγηματικό λόγο* / Μ. Κακαβούλια. – Αθήνα: Εκδόσεις Ψυχογιός, 2003. – Σ. 55–81.
9. *Κοτζιάς Α.* Ιαγουάρος / Α.Κοτζιάς. – Αθήνα: Κέδρος, 1987. – 121 σ.